

Черінько І. П.

ЗАГОСТРЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ НАВКОЛО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНИ

З відновленням державної незалежності України у 1991 р. та входженням нашої держави до світового співтовариства вивчення можливих варіантів зовнішньополітичної орієнтації України є доволі складною і не менш актуальною проблемою.

Так само актуально вивчати тему місця України у світовій ієрархії держав. Урахування цього при виробленні збалансованого зовнішньополітичного курсу має неабиякий практичний підтекст. Зауважимо, що комплексного дослідження даної проблеми у вітчизняній науковій думці досі не спостерігалось. Метою даної роботи є наукова спроба автора заповити цей вакуум.

У Статуті ООН зафіксовано принцип суверенної рівності всіх держав світу. Втім, історія вчить, що майже будь-яка рівність неминуче передбачає наявність перших серед рівних. Такими нині можна вважати постійних членів Ради Безпеки ООН. Посівши свої місця як «світові поліцейські», кожен з головних переможців у Другій світовій війні здатний заблокувати прийняття Радою Безпеки будь-якого рішення, окрім процедурних. І навряд чи хтось з цієї п'ятірки, виходячи з своїх національних інтересів, погодиться відмовитися від такого права чи збільшити когорту тих, хто його має.

Вітчизняні дослідниці О. Коппель та О. Пархомчук, посилаючись на британського вченого І. Луарда і зазначивши, що наслідком

нерівності держав є міжнародна стратифікація з притаманною їй фактичною ієрархією держав на міжнародній арені, наводять наступну класифікацію¹:

– наддержави, для яких є характерним здатність до масових руйнувань планетарного масштабу, спроможність впливати на умови існування всього людства і неможливість поразки від іншої держави або коаліції держав, якщо до коаліції не входить інша супердержава;

– великі держави, які істотно впливають на світовий розвиток, причому їхній вплив не обмежується одним регіоном або сферою відносин на рівні регіону (втім, чіткого визначення поняття великої держави все ж не існує);

– середні держави, які мають вплив у найближчому оточенні;

– малі держави, які несуттєво впливають на оточення, але мають засоби для захисту незалежності;

– мікродержави, нездатні захистити суверенітет національними засобами².

Така класифікація видається найбільш точною, принаймні виокремлення інших категорій держав нагадує пошук у темній кімнаті чорної кішки, якої там немає.

Гортаючи сторінки вітчизняних суспільно-політичних видань, помічаємо, що Україну відносять до середніх держав, вплив яких на світові політичні процеси не є визначальним.

Так, професор В. Манжола засвідчує, що статус України, як держави середнього рівня в світовій ієрархії міжнародних акторів дозволяє констатувати, що Україна має недостатньо так званої «структурної сили», щоб суттєво впливати на процеси в глобальній системі міжнародних відносин³.

Вагомим аргументом на користь приналежності України до «держав середнього класу» є розміри нашої країни та її населення (площа України становить 603,7 тис. кв. км, або 0,4% земної суші⁴, а її людність — приблизно 0,8% населення світу), вигідне географічне розташування України, а також структура її промисловості. Водночас не дуже вмотивовано говорити про значний вплив нашої держави на її найближче оточення, особливо коли зважити на тісний союз Білорусі з Росією та на членство нашого «західного оточення» в ЄС і НАТО, а також на членство Туреччини, що перевищує Україну за площею, кількістю населення і за ВВП, у згаданому блоці (не забудемо про її могутні військові потуги).

Отже, постає цілком закономірне запитання: чи має Україна свої сфери впливу і, якщо має, то якого — економічного, політичного, військового, усіх разом чи ще якогось? Поняття сфери впливу висвітлив відомий політолог Збігнев Бжезінський у своїй праці «Велика шахівниця». Там у розділі «Китай — не світова держава, натомість регіональна» він зазначає, що китайську сферу впливу можна визначити як район, де першим запитанням, що постає в столицях держав, які розташовані на прилеглій території, за умов виникнення будь-якої проблеми є: «А що думає з цього приводу Пекін?»⁵. Не впадаючи в захмарні ілюзії, можна розглянути хіба що питання, чи зважають у столицях Грузії або Молдови при прийнятті кожного важливого рішення на позицію офіційного Києва. Країни ж регіону Центрально-східної Європи, приймаючи свої найважливіші рішення, якщо їй захочуть з кимсь серйозно порадитися, то хіба що з Брюсселем чи Вашингтоном, а той, хто вважає, що позиція Києва є визначальною при прийнятті найважливіших рішень у Москві, явно не товаришує із здоровим глуздом.

Втім, у кожного українського патріота національна гордість в будь-якому разі стоятиме вище за об'єктивний аналіз, і факт приналежності України до середніх держав лишатиметься беззаперечним.

Варто мати на увазі, що становлення української держави на світовій арені було дещо іншим, ніж у провідних держав світу. Якщо, скажімо, Велика Британія чи Росія пройшли тривалий історичний шлях, сповнений воєн, територіального розширення й модернізації, перш ніж стати потужними гравцями на міжнародній арені, то Україна на момент відновлення своєї державності внаслідок розпаду СРСР апріорі могла швидко увійти до числа «ваговиків» світової політики. Адже радянська доба, окрім комуністичної диктатури, голодоморів та репресій, все ж дала Україні розвинену промисловість, Крим, західні області, і, що дуже важливо, — третій за потужністю ядерний арсенал у світі. На жаль, наша держава не скористалася цим або ж просто не схотіла скористатися.

Відомий вітчизняний громадський діяч Борис Олійник свідчив: «Сьогодні я репрезентую державу, третю за потенціалом ядерної зброї у світовому ядерному клубі, що добровільно, без примусу, відмовилася від ядерної потуги, першою у світі, за всю видиму історію. Ви думаєте, що хтось наслідував цей благородний приклад України? Та в жодному разі!»⁶ На прикладі невгамовних

ядерних амбіцій різних держав світу ми бачимо сьогодні, наскільки романтичним і необачним був той крок...

Добре відомою є теза, що «історія не знає умовного способу». Але політологи все ж дозволено теоретизувати, використовуючи поняття «якби».

Якби після відновлення державної незалежності Україною керували рішучі, тверді, прагматичні лідери, і наша держава не піддалася б романтичним сподіванням і тискові з боку США й Росії, зберігши принаймні кілька сотень тактичних атомних боезарядів і кілька десятків стратегічних бомбардувальників з крилатими ядерними ракетами до них, не пожаліла б зусиль і коштів (а вони б неодмінно знайшлися!) на створення замкненого чи відносно замкненого циклу виробництва ядерних боезарядів за рахунок розширення видобутку власного урану, тоді Україна цілком могла би не тільки бути беззаперечним лідером в регіоні Центрально-Східної Європи, являючи собою реальну противагу Росії на пострадянському просторі, але й цілком могла б розраховувати на долучення до когорти великих держав. А тези про те, що зберігши ядерну зброю, Україна неодмінно наразилася б на всебічну блокаду і не могла б зміцнити свою незалежність, видаються не більш ніж невдалим виправданням й незграбною альтернативою кусанню ліктів.

Тоді риторичними здаються запитання, чи були б у ядерної України якісь непорозуміння на островах Тузла та Зміїний? Принагідно згадаймо найчисельнішу демократію світу — Індію, що беззаперечно входить до когорти чільних світових країн, будучи ядерною державою.

Втім, повернімося до самих функцій держави та її сутності, що полягає у забезпеченні гідного рівня життя і розвитку своїх громадян. А для цього зовсім необов'язково тиснути на своїх сусідів і жахати світ ядерними боеголовками. За стародавнім висловом, втрачені можливості не повертаються. Отже, нині для України єдиним шляхом розвитку є зміцнення демократії, поступ ринкової економіки й всебічне входження до спільноти розвинених держав світу — членів НАТО та ЄС.

Зрозуміло, така політика має реалізовуватись виключно шляхом рівноправного партнерства: адже якщо ми не поважатимемо свою державу, хто за нас це робитиме?! Дедалі більш слушною й актуальною на тлі сучасних українських реалій видається теза Л. Тупчієнка стосовно до того, що нині лише сліпий не бачить, як орієнтація на Європу трансформувалась у прислужництво перед

Заходом, догодництвом і пряме холуйство, в апологію ситості, задоволення, міщанства, розбещеності і насильства⁷. В такий спосіб, звісно ж, Україна далеко не піде, а реалізація політики лакейства і примітивної мімікрії заведе нашу державу просто на задвірки європейської цивілізації і назавжди лишить її там.

Здавна говорено: якщо сам не можеш перемогти, приєднуйся до переможців. Але Україна не збирається просто приєднуватися, поскільки ніхто нам не подарує високого рівня життя й надійних гарантій безпеки. Наша держава прагне — і що найголовніше — спроможна стати реальним учасником системи європейської та міжнародної безпеки, а в перспективі — рівноправним гравцем на європейському спільному ринку.

Питання статусу російської мови і вступу до НАТО лишаються ключовими для примирення прихильників антагоністичних політичних поглядів та відповідних політичних сил. Дарма вважають, що кожна з цих проблем є надуманою і, мовляв, якби політики не роздмухували галасливої демагогії з метою отримання політичних дивідендів у передвиборчих кампаніях, українцям жилося б краще. Насправді ж, українцям жилося б краще за умови мудрого вирішення цих проблем.

Аксіомою є те, що помаранчева коаліція могла відбутися й ефективно функціонувати лише за умови конструктивної співпраці з Партією регіонів. Не виключено, що з приводу цих двох болючих тем помаранчеві й біло-блакитні сили зійдуться на так званому «нульовому варіанті». Партія регіонів не порушуватиме питання про зміни до Конституції та двомовність, мотивуючи це недостатньою кількістю голосів у парламенті, а помаранчевий блок законсервує євроатлантичні прагнення України, пояснюючи це неготовністю самого українського суспільства до такої рішучої зміни.

Слід наголосити, що через ворожу риторику українських просоїських сил, тотальну дезінформацію, влучну демагогію з приводу України і НАТО, що позитивно сприймалася суспільством через силу-силенну стереотипів, навіяних радянською ідеологією. І внаслідок зволікання української влади з рішучим просуванням до Брюсселя вже й «по той бік барикад» не дуже зацікавлені у прийнятті України до НАТО. Про це свідчать численні заяви американських і європейських політиків. Якщо, скажімо, в таких державах Центральної та Східної Європи, як, наприклад, Польща, Чехія, Угорщина, політичні сили змогли згуртуватися навколо необхідності входження до євроатлантичної спільноти, навіть

форсованими темпами, то в Україні ситуація є зовсім іншою. І невтішною: минуло сімнадцять років з того часу, як Україна відновила свою незалежність, а віз і нині там.

Поступ України є можливим лише за умови суттєвого, змістовного компромісу між Регіонами та помаранчевим блоком. Допокі українська преса і програми новин розповідатимуть про щось на кшталт того, що активні шестигодинні переговори між Віктором Ющенком та Віктором Януковичем завершилися, на жаль, безрезультатно, ціни в нашій державі зростатимуть, а іноземні інвестори вважатимуть Україну зоною ризику.

Державі потрібна принципова домовленість про новий етап вітчизняного державотворення. Помаранчевий блок та Партія регіонів, як провідні гравці Верховної Ради й українського політичного простору, можуть укласти конструктивну угоду, згідно з якою Партія регіонів підтримає вступ України до НАТО, а в обмін на це помаранчевий дует не заперечуватиме проти особливого статусу російської мови як другої державної або формалізації статусу російської як офіційної мови в Україні поряд з єдиною державною українською.

Слід зауважити, що від такого компромісу ніхто нічого не втратить, натомість тільки виграє, оскільки кожна з політичних сил реалізує в такий спосіб головну свою передвиборчу обіцянку і виглядатиме переможцем в очах свого електорату.

Крім того, слід підкреслити, що вступ України до НАТО був би украй вигідний Партії регіонів. Вона позиціонує себе захисником середнього класу та людей з обмеженими статками, але до складу парламентської фракції цієї партії входять переважно крупні підприємці, власники солідних активів в Україні та інших європейських державах. Отримавши безсумнівні бонуси від передвиборчої антинатовської риторики, регіонали конче потребують виходу з ситуації, оскільки бізнесменам елементарно потрібно гарантувати свій бізнес. У найширшому сенсі НАТО асоціюється зі стабільністю та інвестиціями. А з іншого боку відомо, що сталося з М. Ходорковським, Б. Березовським, В. Гусинським, і, отже, виникає сумнів, чи справді члени фракції ПР так сильно хочуть зближення з Росією...

До того ж, процедура вступу до НАТО зовсім не обов'язково передбачає проведення референдуму, про який так часто нині в Україні згадують. Приєднання до НАТО є суто політичним рішенням державного керівництва й парламенту, і лише дві-три країни

з усіх двадцяти шести членів НАТО можуть похвалитися тим, що проводили з цього приводу референдуми.

Потрібно усвідомлювати також і те, що євроатлантична спільнота вже не так зацікавлена у прийнятті до своїх лав України через невизначеність самої нашої держави щодо свого майбутнього. Цілковитою маячнею є судження, що у Брюсселі й Вашингтоні тільки сплять і думають, як би ж оце затагнути Україну до свого «агресивного мілітаристського блоку». Якщо найближчим часом Україна не вдасться до рішучих, а не декларативних дій для зближення з НАТО, наша держава ризикує назавжди втратити можливість увійти до демократичної спільноти провідних держав світу.

Потрібно зауважити, що жодної мовної проблеми в її чистому вигляді не існує, і несприйняття української мови з боку великої частки російськомовного населення України і навпаки зумовлюється саме монополією української мови у статусі державної. Тому помаранчевий блок, якщо він справді прагне єдності й примирення, тільки виграє від надання російській мові особливого статусу. Не забуваймо й про те, що хай там як, але все ж мовою великої кількості українців є російська. Крім того, далеко не всі з тієї решти, що віддає перевагу українській, дійсно спілкуються справжньою українською. Адже між гарною, витонченою, милозвучною українською мовою та грубим, спотвореним суржигом існує вельми відчутна різниця. І в тій же європейській спільноті, куди ми так прагнемо, неодноразово звертали увагу на те, що перевага україномовної меншості над російськомовною більшістю не є ознакою демократії.

Потрібно також усвідомлювати, що членство в НАТО зовсім не гарантуватиме Україні досягнення головної її мети — набуття членства в Європейському Союзі. Так звана «варшавська формула» — в ЄС через НАТО — вже давно не сприймається всерйоз як дійова зовнішньополітична стратегія. Навпаки: вступ до північноатлантичного альянсу цілком може відтягнути входження нашої держави до ЄС. Так, поповнивши ряди членів НАТО, Україна буде розглядатися державами так званої п'ятнадцятки «старої Європи» у першу чергу як проамериканський елемент. А Європейський Союз, що так ревно дбає про свою самобутність та ідентичність, дуже болісно сприймає посилення впливу США на своїх теренах. Вже є Польща як найбільш надійний американський форпост у регіонах Центрально-Східної Європи, є й Велика Британія, фактично «троянський кінь» США серед держав Західної Європи. До

чого ж ще Україна?! Погляньмо й на Туреччину, що півстоліття стукає у двері європейської спільноти...

Провідним гравцям вітчизняної політичної арени конче необхідний принциповий компроміс з вирішення двох ключових питань: вступу до НАТО та статусу російської мови. Ще більше такий компроміс потрібний Україні та українцям. Сторонньому спостерігачеві важко сказати, чому ці дві проблеми так довго не можуть знайти свого вирішення, коли вони можуть бути розв'язані одна за рахунок іншої. Але специфіка української політичної палітри підказує, що, розібравшись з цими двома гострими кутами, політики просто втратять поживний матеріал для чергових передвиборчих кампаній. А так завжди є козирна карта!

З давніх давен народ вимагав хліба й видовищ. Коли верхи не в змозі дати людям достатньо хліба, його замінюють новими видовищами. За таким принципом Україна прожила сімнадцять років від дня відновлення незалежності. Так вона житиме й далі, якщо великий компроміс стосовно до НАТО і статусу російської мови не відбудеться, бо політичні антагоністи не схочуть усвідомлювати, що перебувають в одному човні, який рухатиметься вперед лише тоді, коли всі будуть грести в один бік.

Висновки. Статус України на міжнародній арені, місце нашої держави у світовій стратифікації міжнародних акторів має бути неодмінно врахованим при виробленні чіткої і прагматичної зовнішньополітичної стратегії України. Не можуть не зважати на це і українські громадяни, особливо, з огляду на наявність хибних стереотипів, нав'язаних радянською системою і недоброросівською політичною пропагандою та ностальгією за давно минулим у великої кількості наших співвітчизників.

Однак євроатлантична інтеграція не може бути самоціллю. Нею має бути прагнення жити в демократичному, заможному, цивілізованому суспільстві.

Ефективна реалізація українського зовнішньополітичного курсу буде можливою лише за умови підтримки його широкими верствами населення, об'єктивної поінформованості громадян стосовно до існуючих нині реалій та феноменів, консолідації суспільства навколо спільної, об'єднавчої ідеї приєднання до провідних держав світу й достойного існування.

Серпневі події у Південній Осетії переконливо довели необхідність форсованої інтеграції України до Євроатлантичної спільноти. Адже недарма чимало західних політологів, державних

діячів та суспільно активних діячів відзначають, що наступною мішенню Росії у її двозначних операціях з наведення миру на пострадянському просторі може цілком імовірно стати Україна, а саме Автономна Республіка Крим. Адже частина населення даного регіону асоціює себе з Російською Федерацією, а численні провокації з російського боку і такий вагомий інструмент, як Чорноморський флот Росії у Севастополі, забезпечують великий вплив та вагому присутність Росії на кримському півострові.

Не слід боятися того, що у разі форсованого курсу на приєднання України до блоку НАТО ситуація ще більше загостриться. За умов виваженої інформаційної політики та відсутності непродуманих дій з боку України стосовно до Росії, реальних демократичних перетворень в Україні, а не пустої балаканини, вступ України до НАТО є неминучим. Наскільки швидко українська влада сконцентрується на цьому, настільки суттєвим буде поступ України на шляху її довготривалого повернення до Європи.

Приєднання до євроатлантичної спільноти, набуття членства України в НАТО і подальше наше просування до Європейського Союзу в суворих умовах сьогодення є єдиним шансом для України посісти гідне місце у світі. Шансом, який ми не маємо права прогаяти.

¹ Коппель О. А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи та глобальний розвиток: Навч. посібник. — К.:ВПЦ «Київський університет», 2004. — 314 с. С. 17.

² Там само.

³ Манжола В. А. Квадратура інтеграційного кола: актуальні проблеми європейської політики України // Політика і час, № 4, 2007. С. 14.

⁴ Соціально — економічна географія України: Навч. Посібник / За ред. проф. Шаблія О.І. Вид. друге, перероб. і доп. — Львів: Світ, 2000. — 680 с. С. 6.

⁵ Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. — М.: Междунар. отношения, 1998. — 256 с. С. 199.

⁶ Борис Олійник На захист правди // Україна дипломатична. Науковий щорічник, випуск п'ятий. — К., 2004. — С. 756.

⁷ Тупчієнко Л. С. Європейський вибір України: зміст чи форма? // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2000. — № 4. — С. 28.